

- 18.00.01 / М. В. Пучков. – Екатеринбург: УралГАХА, 2003. – 24 с.
13. Волегова А. А. Феномен архитектуры нового тысячелетия [Текст] / А. А. Волегова, А. А. Барабанов // Вестник ТГАСУ. – 2008. – № 3 (20). – С. 34-47. – С.37.
14. Мироненко В. П., Доценко А. С., Ефремова Н. В. Техногенное формообразование на основе детерминированного хаоса в современной концептуальной архитектуре // Вісник ХДАДМ. – 2007 – №5. – С. 77.
15. Стародубцева Л. В. Архітектура постмодернізму: Історія. Теорія. Практика. – К.: Спалах, 1998. – 208 с.
16. Конопльова О. В. Архітектурна ідея та засоби її формування в творчій діяльності архітектора. – Автореф. ...кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01 – Київський національний університет будівництва і архітектури. – Київ, 2002.
17. Черкес Б. С., Лінда С. М. Архітектура сучасності. Остання третина ХХ – початок ХХІ ст. / Навчальний посібник. – Л.: Львівська політехніка, 2010.
18. Волчок Ю. П. «Времена не выбирают». Максимум в жизни и архитектуре. Отечественный опыт. ХХ век. // Образы истории отечественной архитектуры новейшего времени. – М.: РААСН, 1996. – С.115-144;

УДК 72.01

Швиденко О.О.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

ЦІННІСТЬ ТА ЗБЕРЕЖЕНІСТЬ ПАМ'ЯТОК АРХІТЕКТУРИ 1910-1940-Х РОКІВ, ЩО ВНЕСЕНО ДО СПИСКУ ВСЕСВІТНЬОЇ СПАДЩИНИ

Актуальність теми. Вже багато років місто Харків пишається Будинком державної промисловості – перлиною архітектури Сучасного руху. Саме ця будівля презентувала світові у 1920-х – 1930-х роках обличчя нової України. Не випадково Держпром оспіваний поетами та письменниками, чий образ відбився у малюнках, художніх фото, та навіть у кінострічках, був розтиражований журналами, плакатами та листівками як у СРСР, так і за його кордонами [1].

Не зважаючи на те, що будівлю було споруджено у 1925-1928 роках, вже у 1934 році у професійному середовищі архітекторів, її зафіксували як найкращий витвір радянської архітектури [2]. Будинок державної промисловості став еталоном сучасної ділової будівлі. Відбулась така ж професійна подія, як будинок школи Баухаусу чи вілли Ле Корбюзьє.

Держпром, що будувався як показовий витвір, майже не постраждав під час II Світової війни і був поновлений вже у 1944 році. Під час післявоєнної перебудови ансамблю площі Дзержинського (Свободи), серцем якого він є, за

особистим розпорядженням М. Хрущова Держпром було залишено без змін [3]. До кінця ХХ століття Держпром експлуатувався без значних перебудов. Але обстеження 1999 року показало, що ряд конструктивних елементів Держпрому знаходилися у незадовільному технічному стані, інженерне обладнання будинку набуло повного фізичного та морального зношення [4].

Перед науковцями та реставраторами, що займаються пам'яткою архітектури – Будинком державної промисловості у Харкові постала задача виробити концепцію реставраційних робіт [5]. Проблема виникла через те, що пам'ятка вже не може зберігатись без змін і потребує негайних дій, а з іншого боку повна класична реставрація пам'ятки нереальна через її великі розміри та неможливість відтворення багатьох матеріалів 1920-х років, до того ж рішення ускладнює не регулярне та дуже повільне фінансування проекту [6].

Метою дослідження є вивчення досвіду збереження інших пам'яток цього часу, які залишилися автентичними, що є обов'язковою умовою внесення до

Списку всесвітньої спадщини, для того, щоб визначити у якому напрямі потрібно рухатися при складанні програми робіт на Держпромi.

Результат дослідження. У Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО зараз 21 пам'ятка, які за часом створення співпадають с періодом Сучасного руху (умовно взята межа від 1910 року) [7]. Але 5 об'єктів – Концентраційний табір у Освенцеми (Auschwitz Birkenau German Nazi Concentration and Extermination Camp (1940-1945)), ядерний полігон на атолі Бікіні (Bikini Atoll Nuclear Test Site), Лінія оборонних споруд Амстердаму (Defence Line of Amsterdam), шахтарське місто Сьюел (Sewell Mining Town) та залізничний завод у місті Фьольклінген (Völklingen Ironworks) – не мають прямого відношення до архітектури Сучасного руху. Тому підходи до їх збереження зовсім інші.

Ще ціла низка об'єктів може бути відкинута, бо не співпадає з Держпромом за періодом реалізації. До цієї групи можуть бути віднесені 5 пам'яток серед яких – місто Бразілія (Brasilia), початком будівництва якого є 1956 рік, відбудоване з 1945 по 1964 роки місто Гавр (Le Havre), Центральне університетське містечко Державного автономного університету Мехіко (Central University City Campus of the Universidad Nacional Autónoma de México (UNAM)), побудоване з 1949 по 1952 роки та Університетське містечко у Каракасі (Ciudad Universitaria de Caracas), реалізація якого тривала з 1940 по 1960-ті роки. Перелік замикає житловий будинок та студія Луїса Баррагана (Luis Barragán House and Studio), який було побудовано у 1949 році.

11 пам'яток, що співпадають за часом будівництва з Держпромом, тобто належать до періоду 1910-х – 1930-х років, у який будівельна технологія була у стані переходу від природних будівельних матеріалів до штучних. Ці об'єкти необхідно диференціювати за типами, через те, що предмет збереження різних типів пам'яток неоднаковий за характером.

Як культурні ландшафти подано 2 номінації. Об'єктом охорони Лісного кладовища у Стокгольмі (Skogskyrkogården) є природний ландшафт з будівлями каплиць. З моменту побудови (1920 – 1934 рр.) ніяких робіт, які мали би змогу торкнутися оригінальних ідей авторів, не проводилось.

Найбільшою за обсягом пам'яткою індустриальної спадщини є Стара вугільна шахта у місті Есен (Zollverein Coal Mine Industrial Complex in Essen). Цей індустриальний ландшафт у Вестфалії (Німеччина) зберігає повну інфраструктуру історичного вугледобувного підприємства з декількома будівлями ХХ століття. Його номіновано за критерієм (ii) та (iii), як індустриальну пам'ятку, будівлі якої є видатними зразками виявлення ідей Сучасного Руху в індустриальному контексті, та за те, що технологічні та інші структури Цольферайна репрезентують вирішальний період у розвитку традиційних галузей важкої промисловості в Європі, коли результати участі митців у промисловому процесі досягли найвищого рівня.

Автентичність індустриального пейзажу шахти обґрунтована тим, що навіть після її закриття, велика кількість збережених об'єктів презентує промисловий процес. Збереження старої шахти через надання їй нової культурної функції, стало значущим взірцем того, як можна зберегти культурний та індустриальний об'єкт надзвичайно великих розмірів.

Ще два об'єкти займають проміжну позицію між культурним ландшафтом та архітектурним ансамблем, бо є частинами великих міст. Номінація модерністських районів житлової забудови Берліну (Berlin Modernism Housing Estates) складається з шістьох районів, які були побудовані у 1910-1933 роках та призначалися для покращення житлових та побутових умов людей з низькими доходами. Авторами цих проектів були Б. Таут, М. Вагнер та В. Гроппіус. Об'єкт номіновано за критеріями (ii) та (iv), бо якість дизайну цих районів, а також стандарти розміщення, що визначились під час їх будівництва, стали керівними принципами для

соціального розселення у світі. Також ці модерністські райони є взірцями нової міської та архітектурної типології, яка була розроблена у процесі пошуку поліпшення соціальних умов життя.

Збереженість тканини історичних будівель цих районів гарантує високу ступінь їх автентичності. Ніде не була змінена планувальна структура, відсутні нові включення, пошкодження за часів II Світової війни мали лише окремі житлові будинки, які в свою чергу реконструювалися такими відомими архітекторами як М. Таут, Х. Шарун та О. Бартнінг. Роботи з відновлення, що велися у 1990-х роках, стосувались повернення до первісного вигляду зовнішнього облицювання та віконних рам будинків, а також ландшафтної складової та благоустрою районів.

Пам'ятка Сучасного руху Біле місто в Тель-Авіві (White City of Tel-Aviv – the Modern Movement) була споруджена у 1930-х – 1950-х роках на основі плану відомого містобудівника П. Геддеса. Будинки створені архітекторами, що отримали освіту та професійний досвід у Європі.

Об'єкт було номіновано за критеріями (ii) та (iv), як синтез різних тенденцій Сучасного руху в архітектурі та містобудуванні, та у якості визначного приклада нового містобудування та архітектури початку ХХ століття, пристосованого до вимог специфічного культурного та географічного контексту.

Містобудівний план П. Геддеса досі добре простежується у морфології, розподілі, ієрархії і профілях вулиць, у пропорціях відкритих та закритих місць, озелених територіях. Майже не зіпсована міська інфраструктура підкреслює цілісність об'єкту. Автентичність проекту вважається добре збереженою, бо візуальне сприйняття міської тканини є гомогенним, стиль, типологія та елементи міського ландшафту цілісними. В окремі будинки були внесені зміни, частіше всього у конструкції покрівлі, але це розглянуто як природний розвиток міста.

Комплексами можна вважати 3 пам'ятки індустріальної спадщини. Най-

меншим з них є радіостанція Варберг у Швеції (Varberg Radio Station). Вона була побудована у 1922-1924 роках, та є дільницею на якій побудовані будинок передатчика, трансформаторна та конструкція антени. У будівлі передатчика збережене автентичне обладнання, що досі є у діючому стані. Просторова конструкція антени включає 6 сталевих башт, які пов'язані як на поверхні, так і під землею.

Радіостанція Варберг номінована у 2004 році за критеріями (ii), як пам'ятка, що представляє процес розвитку технології комунікації після Першої світової війни, та (iv), як тип телекомунікаційного центру 1920-х – 1950-х років, що добре зберігся. Автентичність об'єкту бере до уваги у першу чергу устаткування радіостанції. Башти не зазнали значних змін, будинки, що входять у склад об'єкту знаходяться у доброму стані та не ремонтувалися з моменту початку експлуатації. Житлові будівлі штату станції залишаються житлом. Їх було реконструйовано, через зміну вимог для житлових будинків але вони зберігають планувальну схему ділянки. Пізніше була побудована «нова» станція передатчика, до обладнання якої застосовуються ті ж принципи, що й до номінованої.

Парова насосна станція Вауда у м. Леммері, Нідерланди (Ir.D.F. Woudage-maal) була відкрита у 1920 році. Вона є найкрупнішою з будь-коли побудованих парових насосних станцій, призначається для захисту населення та території країни від водної стихії та все ще експлуатується. Ця станція номінувалась як найвища точка голландської гідравлічної розробки, яка забезпечила моделі та стандарти для цілого світу протягом цілих століть, до того ж вона є свідомством потуги парової установки, тим більш, що вода є як рушійною силою, так і стихією, з якою іде боротьба. Її інженерні механізми підтримувались у доброму стані під час усієї історії експлуатації. На початку 1990-х років конструкції будівель, що входять у склад об'єкту було реставровано.

Добре відома з підручників по архітектурі фабрика Фаргус (Fagus Factory

in Alfeld) архітектора В. Гропіуса, вважається точкою відліку Сучасного руху в архітектурі. Фабрика складається з 10 будівель, найбільш відомою з яких є Головна будівля з скляним фасадом, який завертається навколо рогу. Об'єкт було номіновано у 2011 році за критеріями (ii), через те що він ілюструє мить важливого обміну між різними поколіннями європейських та північноамериканських архітекторів, які дали початок архітектурі раціоналізму та модернізму та (iv), як об'єкт, що ілюструє нововведення модерністської архітектури – скляну стіну, та виражає новий підхід до проектування індустріального комплексу, що мав мету сприяти продуктивності та гуманізації виробничих умов.

Взуттєва фабрика експлуатується за прямим призначенням і донині. Але процес виробництва за 100 років змінився, і деякі приміщення стали не потрібними, тому їм знайшли інше призначення. У 1985 році фабрика постраждала під час пожежі, але автентичність фабрики вважається збереженою, бо при виконанні робіт з відновлення, було висунуто вимогу зберегти оригінальну архітектурну тканину об'єкту. У випадках, коли ремонт був виключений, наприклад через значну корозію сталеві структури деяких вікон, ці частини були відновлено згідно первісної будівельної документації, або за результатами обговорення на колоквіумі досвідчених фахівців.

Серійною номінацією є пам'ятки архітектурної школи Баухаус у містах Веймар та Дессау (Bauhaus and its Sites in Weimar and Dessau). Архітектурна школа Баухаус була надзвичайно важлива для формування Сучасного руху у всьому світі. Її будівлі, що були спроектовані та оформлені В. Гропіусом, Х. Мейером, Л. Мохолі-Надем та В. Кандинським значно вплинули на розвиток архітектури ХХ століття. Об'єкт було номіновано у 1996 році за критеріями (ii), (iv) та (vi), як групу будівель. Він включає в себе Будинок Хорна в Веймарі, який зберігся без змін. У Дессау до номінації включено будівлі, що тісно пов'язані з історією школи – поселення Тортен, будівля споживчого

кооперативу у Тортені, бюро з працевлаштування, металевий будинок, будинок Фігера, піщаний дім, Дім с криною галереєю та сім житлових будинків, у яких жили викладачі Баухаусу та будівлю школи Баухаус, яка розглядається і як власне архітектурна пам'ятка, і як місце розташування видатної архітектурної школи.

Будівлі Баухауса в Дессау зазнали значних втрат, як під час II Світової війни, так і після неї, коли відновлювались. Однак, починаючи з середини 1970-х років на них поступово проводяться реставраційні роботи. Повна та дуже скрупульозна робота над вивченням та реставрацією одного житлового будинку викладачів, започаткувала процес, що продовжується й досі.

«Зал століття» у Вроцлаві (Centennial Hall in Wrocław) був зведений у 1911-1913 роках, та є окремою пам'яткою, але до складу номінації входить ще декілька будівель, що розташовані на історичній території виставкового центру. Об'єкт представлено за критеріями (i), як приклад в розвитку технології великих залізобетонних структур, (ii), у якості піонерної роботи у сучасній інженерії та архітектури, та (iv), як видовищну багатоцільову будівлю. Конструкції об'єкту знаходяться у доброму стані і не зазнали ніяких змін. Реновація інтер'єрів не завдала шкоди оригінальній формі або матеріалам.

Лише дві номінації подано як ті, що презентують архітектурний об'єкт. Будинок Шрєдер у місті Утрехт, архітектора Рітвельда (Rietveld Schröderhuis) є найменшим за розмірами. Цей невеличкий родинний будинок з оригінальним інтер'єром та складною просторовою структурою було представлено за критеріями (i), як ікону Сучасного руху в архітектурі та відображення творчого генія людини у чистоті ідей та концепцій руху «Де стиль», та (ii) за радикальний підхід до дизайну та простору.

Будинок було спроектовано для пані Шрєдер-Шредер, яка проживала у ньому біля 60-ти років, через що він зазнав

деяких змін. У 1980-х та 1990-х будинок було реставровано. Зараз він є музеєм, у якому зафіксовано стан будинку на 1920-ті роки. І хоча його призначення було змінено, він і досі демонструє концепцію, ідеї та дизайн групи «Де Стил», бо саме така задача була поставлена при детальній реставрації.

Вілла Тугендгат в Брно (Tugendhat Villa in Brno) архітектора Міс ван дер Роге є найвідомішим прикладом Сучасного руху в архітектурі. Цей об'єкт номіновано за критеріями (ii), у якості взірця того, як Міс ван дер Роге застосував нові радикальні концепції Сучасного руху у проекті вілли, та (iv), через те, що ця робота архітектора сприяла міжнародному розповсюдженню та прийняттю архітектури Сучасного руху.

Вілла Тугендгат зазнала втрат та перепланувань під час II Світової війни та після неї, але починаючи з середини 1960-х років почалась робота з її дослідження та документування, яка призвела до робіт з відновлення у середині 1980-х років. У 2001 році комісія ЮНЕСКО визнала, що автентичність об'єкту вже є досить висока, але подальші дослідження та реставрація пам'ятки тривають.

Як бачимо оцінка автентичності пам'ятки залежить від визначення типу номінації та критеріїв, за яких пропонується занесення [8]. При номінації, що стосується окремих архітектурних об'єктів збереженість тканини та форми об'єкту необхідно підтримувати на досить високому рівні. Але, як показує приклад пам'яток Баухаусу та вілли Тугендгат можлива номінація об'єктів, що зазнали втрат, за умови кропіткої реставрації.

Висновки. Приклад роботи з дуже великими за обсягом пам'ятками, такими

як Стара вугільна шахта у місті Есен, доводить, що при збереженні необхідно зробити акцент саме на тих якостях об'єкту, на яких базуються критерії виняткової загальнолюдської цінності. Тож з огляду на можливості збереження й використання пам'ятки у сучасній Україні доцільною є зміна акцентів на користь критерію (iv), коли Держпром презентується як визначна ділова будівля, образ якої наслідували не тільки у СРСР, але й у всьому світі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Педан О. А. Историография и иконография Госпрома // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті / під загальною редакцією Н. Є. Трегуб. - Х.: ХДАДМ, 2005. - №6. - С. 96-101.
2. Сосфенов И. Площадь Дзержинского в Харькове // Архитектура СССР.- 1934.- №2.- С. 60-62.
3. Педан О. А., Черкасова Е. Т. Историческая топография застройки ансамбля площади Свободы в г. Харькове // Науковий вісник будівництва: Зб. наук. праць. - Вип. 39. - Х.: ХДТУБА ХОТВ АБУ. - 2006. - С. 21-24.
4. Чехунов И. В., Дубовис Г. А. Госпром. Время. Судьба.- Х.: Изд. группа "Каравелла - Т. Л.", 2004.- 168 с.
5. Черкасова Е.Т. Общественная ценность архитектурного наследия советского авангарда. Методы сохранения объектов архитектуры и градостроительства // Проблемы теории и истории архитектуры: Сб. науч. раб. - № 8. - Одесса: ОГАСА. - 2008. - С. 128-135.
6. Новгородов В. Е. Опыт ремонтно-реставрационных работ по зданию Госпрома в Харькове // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті / під загальною редакцією Н. Є. Трегуб. - Х.: ХДАДМ, 2005. - №6. - С. 96-101.
7. World Heritage List [Електронний ресурс] // UNESCO: World Heritage Convention. – Режим доступу: <http://whc.unesco.org/en/list>
8. Міжнародні засади охорони нерухокої культурної спадщини. - К.: Фенікс, 2008. – 176 с.